

ségtelenül elevenebb, mozgalmasabb, mint elődjéé, de az előbbi közvetlen, baráti hang már teljesen hiányzik s helyébe egy nagy készültségű szellem fölnye kerül. Révai a Magyar Hírmondót a magyar irodalmi műveltség elleni harc szolgálatába állítja s a pátosz, a lelkesítés és tréfálkozás mellett nem retten vissza még attól sem, hogy Bessenyei Pontyijának nagyon is illiterátus személyiségére hivatkozva, fricskázza meg olvasói orrát. Szerkesztésében a lap erősen irodalmi hangsúlyt kap: tere lesz a nyelvfejlésztés harcainak, versek tartkítják és egyre-másra jönnek benne a könyvismertetések is.

Révai csak öt hónapig, 1784 májusáig, szerkeszti a Magyar Hírmondót. Először Bartzafalvi Szabó Dávid, majd még abban az évben Szacsvay Sándor írja a lapot. Ez utóbbiról kell még megemlékeznünk, mert az ő két-éves szerkesztői munkássága ismét új bélyeget nyom a Magyar Hírmondóra. Talán öt lehet a Magyar Hírmondó összes szerkesztői között valóban újságíró-temperamentumnak tekinteni. Öröklí Révai lendületét, változatosságra törekvését s nem egyszer azt a modort is, ahogyan Révai az olvasót leckézteti. Hírei megfogalmazásában rövid, sokszor már táviratstílusú s ő az, aki már oly erősnek érzi a magyar újságot és önmagát, hogy a külföldi hírlapokat is megtámadja, ha rosszat írnak rólunk. Indifferens hírei közé becsempészett burkolt gondolataival még a cenzurát is megpróbálja kijátszani s kezdi taníthatni a magyar újságolvasót a sorok közti olvasásra. Nem véletlen, hogy a pozsonyi kiadóval való összekülönbözése után sem hagyja abba az újságcsinálást s még a Magyar Hírmondó életében megindítja a konkurrens lapot.

Szacsvay után a Magyar Hírmondó állandó szerkesztőválsággal küzd s életútja már lefelé halad. Utolsó két

évében még irodalmi mellékklappal is megpróbálkozik, de olvasóinak száma megfogy és 1788 október 8-án megszűnik. Rövid nyolcéves élete is elég volt ahhoz, hogy három kiemelkedő szerkesztőjével olyan három újságíró típust adjon nekünk, kikre mint jellegzetes ősökre büszkén tekinthet vissza a százötven éves magyar újságírás.

Kerecsényi Dezső.

Tudományos élet.

A Magyar Etymologiai Szótár. — A délibáb és a magyar nyelv legrégibb német kölcsönszavai. — Két jubiláló folyóirat. — A Filozófiai Társaság közgyűlése. — Biedermeier és romantika Petőfi költészetében. — Fináczy Ernő.

A magyar nyelvtudományi irodalomnak régi idő óta legszebb és leghasznosabb terméke, Gombocz Zoltán és Melich János *Magyar Etymologiai Szótára* most jutott el első kötetének végére — sic fata volunt — az érdem szóiig. A magyar nyelvtudománynak olyan magas fokáról tesz ez a mű tanúságot, mely nemcsak európai színvonalat jelent, hanem bizonyos mértékben azt túl is haladja. Valóban, ha az ember más nyelvek etymologiai szótáira gondol, egyikben sem találja meg azt az abszolút tudományosságot, mely a két kiváló magyar nyelvész művét jellemzi. Azok többnyire megelegszenek azzal, hogy regisztrálják a kimutatott vagy feltételezett szómagyarázatot, anélkül, hogy a szó első előfordulását pontosan jeleznék, már pedig tudjuk, hogy egy-egy szó korábbi előfordulásának szabatos megjelölése sokszor elébe vág a hamis következtetéseknek és okoskodásoknak. Másrészt Gombocz és Melich azt a sok más nemzet nyelvészetét meghaladó eljárást követik, hogy az oklevelek szórványos nyelvi adatait a legteljesebb mértékben felhasználják, mert ezekben legtöbbször az illető szó történetére nézve a legrégibb s legbecsesebb adatok rejlenek. Végre a

Magyar Etymologiai Szótár szerzői kevésbé vannak kitéve az idő csalódásainak, mint más hasonló szótárak szerzői (pl. Meyer-Lübke, Gamilschegg romanisztikai szótárai), mert szómagyarázataikat a legnagyobb kritikával fogalmazzák meg. Egy-egy hangtani vagy jelentéstani nehézség már elég ahhoz, hogy ítéletüket fenntartva kimondják: «Kielégítő magyarázata még nincsen» és hogy kifejtsék aggodalmaikat az ajánlott szómagyarázatokkal szemben. Ilyesformán azt lehet mondani, hogy a szótárban majdnem több az ismeretlen vagy bizonytalan eredetű szó, mint az olyan, melynek biztos magyarázatát tudnák adni. S ez nem azt jelenti, hogy a magyar tudományosság a szófajtésben még a kezdet kezdetén áll, hanem ellenkezéleg, eljutott odáig, hogy ténynek csak a minden tekintetben kifogástalan magyarázatot fogadja el. Hogy azonban minden szubjektívizmus eleve kizárassék, a tévesnek vagy elégtelennek jelzett magyarázatok jegyzékét is megkapja az olvasó s így e szótár magában egyesíti az etymologiai és a nyelvtörténeti szótárak, valamint a tudományos bibliográfia előnyeit.

Ritka szép jelenség, hogy a két vezető magyar nyelvész ily bámulatos harmóniában tud e nagy munka szerkesztésében összeműködni s ha Hóman-Szekfű nagy magyar történetére gondolunk, meg kell állapítanunk, hogy a negyven-ötven évesek tudományos generációja megteremtette a magyar tudományos élet klasszikus korszakát, melyet erős kritikai érzék, nagy szintézisre való törekvés és a tudományos együttműködés barátságos szelleme jellemeznek. Az előző generáció nehéz feladata volt, hogy a magyar tudományos életet a dilettantizmus állapotából önálló és öncélú életre hozza s ezt a feladatot gyönyörűen meg is oldotta, de az egyes tudósok működésének izoláltsága e korszakban nyilvánvaló. A ré-

gibb, különben igen értékes kollektív munkáknak (Beöthy-Badics irodalomtörténete, Szilágyi Sándor millenáris története) egyenetlenségei árulják el legjobban e korszak nagyérdemű tudományos életének bizonyos egyensúlyozatlanságát. Az ötvenesek kollaborációja egyszintesebb és harmonikusabb s ezért merjük rá a *klasszikus* jelzőt alkalmazni.

*

A Magyar Nyelvtudományi Társaság legutóbbi ülésén Juhász Jenő érdekes módon magyarázta a *délibáb* nevéét. A palócok szivárványt jelentő *bábabokra* szavát oldotta meg előbb, kimutatva, hogy a szó jelentése annyi, mint «vén asszony szalagcsokra», mert míg a fiatal lányok mindenféle színű *igazi* szalagokkal díszítik magukat, a szivárvány csak afféle látszatos szalagcsokor, tehát az öreg asszonyoké, akik nem hordanak tarka szalagokat, csak úgy, ahogy a *vénasszonyok nyara* nem az igazi nyár, s a *bábaszarka* nem az igazi szarka. A *délibáb* szónak második része eszerint szintén annyi, mint *látszat, türemény*, mert a *bába* szónak a népryelvben kialakult, mint láttuk, a «látszatos, nem igazi» jelentése.

Melich János ezúttal előadásában a magyar nyelv legrégibb német kölcsönzavairól tartott előadást, melyben kétségbe vonta azt az eddigi nézetet (mint oly sokszor, saját korábbi állításait is kritizálva), hogy a magyar nyelv legrégibb német eredetű szavai a *bükk, föld, halom, rét* és *határ* volnának. Kifogásai részben hangtaniak, részben jelentéstaniak: pl. a *halom*, melynek a germánságban csak vízből kiemelkedő szigetet jelentő *holm* alak felelne meg, jelentésében nem azonos a magyar síksági dombot jelentő szóval. Inkább szláv eredetűnek tartja. A *föld* esetében talán hiperkritikai álláspontot foglal el kiváló nyelvészsünk, mert a *föld*-ből való származ-

tatást csak azért nem fogadja el, mert a német *feld* mindig nyílt *e*-re mutat, a magyar ellenben zártra. Más magyarázatát azonban nem kísérli meg. Kétségtelenül meggyőző azonban a *határ* szóra vonatkozó új elmélete, melyet eddig a csakis magyarországi német-ségben előforduló *holter*-ből magyaráztak, holott éppen megfordítva: ez a szó, mint a tót, oláh, horvát és szerb nyelv megfelelő szavai is bizonyítják, éppen a magyar *határ* szónak igen régi átvétele. A *határ* a *hatni* igének *-ár* képzős származéka és eredetileg possessio-t, birtokot jelent s csak azután csúszott át a határvonal fogalmi körébe.

*

Két érdemes magyar folyóirat lépett mostanában tizedik, jubiláris folyamába. Az egyik a külföldi hatása miatt módfelett fontos *Ungarische Jahrbücher* Gragger Róbert alapítása s most Farkas Gyula, a berlini magyar intézet igazgatója szerkeszti. A Gragger halálát követő rövid és a folyóirat szellemére és színvonalára nem éppen üdvös interregnum után a mostani szám már érezteti, hogy a folyóirat erőteljes és nagyvonalú koncepciókkal rendelkező szerkesztő kezébe jutott. Gombocz Zoltán tanulmánya a magyar igeragozásról világos összefoglalása és számos ponton kiépítése az eddig ismert magyarázatoknak: kiderül belőle, hogy a magyar igealakok egy jókora része eredetileg pusztán névszó (*kér, tész, adsz, méggy, vagy*, mely utóbbi eredetileg 3. személyű alak is lehetett, mint az ómagyar *Nemvagy* elhárító személynév bizonyítja), egy más részük többes számi raggal ellátott névszó, mint a *várjuk* alak őse, a *váruk*; Gombocz szerint ugyanilyen az egyes számi *várok* alak is, mely mint más nyelvekben is megfigyelhető, a többesből fejlődött (ilyen pl. a népies francia: *ŷavons* alak), végül vannak igenévi alakok és (*leszen, kért, kértek, várók*): személyragos alakok (*várom, várod*).

Itt jegyezzük meg, hogy Horger Antal legutóbbi akadémiai felolvasásában bejelentette, hogy a magyar igeragozás történetéről írt könyve elkészült s abból egyes részleteket be is mutatott. Különösen azt magyarázta, milyen «törvények» szerint történik az egyes igealakok jelentésének differenciálódása, hogyan lesz pl. az eredetileg azonos jelentésű *fázik* alakból jelen idő és a *fázék*-ból imperfectum?

Egy másik cikkben a jeles német turkológus: Bang ír turkológiai jegyzeteket, majd Németh Gyula cáfolja a mostanában elhunyt nagytudású, de rapszódikus Markwart korábbi tanulmányának eredményeit, megmagyarázva a Bátorban született Konstantinnál előforduló bessenyő törzsnéveket, melyek mindegyikének első része lószínnév, második méltóságnév. Ez szerinte arra vall, hogy az egyes törzsfők különféle méltóságokat viseltek. A híres bécsi műörténesz Strzygowski a maga sajátos, néha mosolyt keltően önelégült modorában mutat rá Magyarország földjének a népvándorláskori művészetben elfoglat centrális szerepére, különösen hangsúlyozva, hogy az ú. n. szkíta leletek nem hellenisztikus hatású szkíta művek, hanem csakis észak-ázsiai eredetű művészet maradványai lehetnek. Kissé aggályos, hogy a nagyszentmiklósi leletek felíratainak dolgában a nagy dán turkológussal, Thomsennel szemben a csupán archeológus Supka Gézának ad igazat s ennek dilettáns jellegű eredményeire épít. Moravcsik Gyula bőven kifejti nagy feltűnést keltő tanulmányát az onogurok történetéről (erről már egy alkalommal beszámoltunk), melynek legérdekesebb eredménye, hogy a magyarok az onogurbolgároknak, a mai bolgárok egyik elszakadt testvérnépének politikai fennhatósága alatt szervezkedtek önálló néppé és kerültek a kazárok uralma alá, kiktől már mint

onogur-magyarok válnak el a IX. század folyamán.

A másik jubiláló folyóirat tizedik kötete, a magyar társadalomtudományi érdeklődés nagy ösztönzőjének, Hornyánszky Gyulának van ajánlva. Az ő érdeme, hogy egy jelentékeny tudóscsoport a forradalmak tanulságain okulva, megalakított egy, a radikális vagy szocialista elméletek elfogultságaitól mentes magyar társadalomtudományi társulatot s jórészt az ő kitartásának és szervező erejének köszönhető, hogy az ugyanakkor megindított folyóirat ma, tíz év után is él és a magyar tudományos életben jelentékeny helyet foglal el. A jubileumi számba egy kiváló amerikai szociológus, H. J. Laski ír az állam és jog viszonyáról és az állam jogi igazolását, a jog forrását a helyeslő egyéni lélekbe helyezi, nem pedig a jog formális autonómiájába. Dékány István, legkiválóbb szociológusunk, a társadalmi szervezés fogalmát veszi, főleg német elméletek nyomán, bonckés alá, érdekesen mutatva ki pl., hogy a hadsereg békében és háborúban egészen más társadalompszichológiai feltételek között működik. Marót Károly a mágiára vonatkozó legújabb elméleteket teszi kritika tárgyává, Zolnai Béla meg egy könnyed felfogású cikkben azt keresi, mi mindent érez az átlagos magyar a «francia» szó mögött. Talán egy kissé alacsonyán veszi ezt az átlagmagyart. A Társadalomtudomány mindenestre megérdemli a magyar társadalom támogatását, hiszen érette íródik. De a szerkesztőség is közelebb jöhetne a közönséghez azzal, ha még az elmélet rovására is kissé többet foglalkoznék sajátosan magyar társadalmi problémákkal és nevezetesen, ha versenyre kelne a hajdani radikális Huszadik Századdal, a magyar társadalom *leíró* ismertetésében.

*

Bizonyos csalódást hozott a Magyar Filozófiai Társaság ezidei közgyűlése. Csalódást elsősorban a vezetőségnek, mert mint Nagy József elnöki előadásában kifejtette, a háború utáni nagy filozófiai érdeklődésnek mintha szárnyát szegték volna. Ő ezt a filozófiatlanságot a korszak általános világnézeti képéből, a vallásos világnézetnek a mai filozófiával szemben elfoglalt primátusából vezeti le s azt hiszi, hogy az egyes ember a görög ókorban többet kapott a filozófiától mint ma, mikor a bölcsélet szaktudománnyá fejlődött. De talán Arisztotelest és Platont is inkább szaktudósoknak lehet tekinteni, mint tömegek érdeklődését lekötő és igényeit kielégítő gondolkodóknak?

Bartók György szegedi professzor előadása a tudattalan filozófiájáról csak célkitűzéseket hozott, megfigyelésből származó pszichológiai eredmények helyett. Nem hisszük, hogy a *fiziológiai* érzékelés tudattalan részének valami köze volna a *lelki élet* tudattalan jelenségeihez és hogy Bartók monisztikus ízű állat- és növényösztönvizsgálati programja valaha is különösebb fényt derít majd a tudattalan lelki folyamatokra. Szerény véleményünk szerint itt inkább gazdag introspektív megfigyelési anyagra kellene támaszkodnia a kutatásnak.

*

A Philológiai Társaság legutóbbi ülésén Zolnai Béla szellemes előadást tartott a romantikus és biedermeier Petőfiről. Mint a szellemtörténeti analízis híve, Zolnai szükségét látja annak, hogy bizonyos művészettörténeti és irodalmi fogalmak és stílusok között rokonsági kapcsolatokat állapítson meg. Szerinte Petőfi minden zsenije mellett ennek a két áramlatnak, a romantikának és a biedermeiernek a vegyülete. Petőfi romantikus, mert hisz prófétai küldetésében

(bár itt megjegyezhetjük, hogy ez a megállapítás a romantikának nem minden fázisára áll), mert harcol az önmagáért való irodalom, vagyis Goethe ellen (ez is csak a romantika 1830-as korszakában észlelhető) és mert Béranger és Shakespeare lettek irodalmi ideáljai. (Béranger világsikere szintén csak a későbbi politikus-liberális romantika tartozéka.) Romantikus tehát Petőfi, de Zolnai idézte vonásai szerintünk csak a kései romantikát jellemzik.

A biedermeierről megállapítja Zolnai, hogy az a kispolgári szellem érvényesülése a szellemi életben. Így talál Petőfiben is bizonyos józan puritán-ságot, amit már Babits is hangsúlyozott ismert tanulmányában. Különösen kispolgáriás Petőfi genre-költészete, számos emlékkönyvbe szánt verse, továbbá a családiasság és a barátság kultusza, melynek oly szép kifejezését tudta adni verseiben. (*Anyám tyúkja, Téli világ.*) Tájképeiben is a biedermeier-tájképek nyugodtságát véli Zolnai felfedezni és hangsúlyozza, hogy az Alföldet épen Petőfi előtt a bécsi és pesti biedermeier-festézet fedezte fel. Számos más érdekes gondolatot vetett fel még az előadó, aki valóban meggyőzte a hallgatóságát arról, hogy a kispolgári elem szellemvilágának a magyar irodalomra gyakorolt hatása ezután már nem mellőzhető a magyar irodalom vizsgálatában.

*

E sorok írója nem barátja az ünnepléseknek, különösen nem találja ildomosnak, amikor egyes tudománnyal foglalkozó emberek mintegy saját maguk megszervezik tízéves, huszonötéves, harmincéves, ötvenéves munkásságuk jubileumát vagy egyes műveik megjelenésének örömmünnepét, de Fináczy Ernő hetvenéves fordulópontján, mely újabb intézkedések folytán egyetemi pályájának befejezését je-

lenti, illik megállnia a tudományos élet krónikásának.

Nagyhatású hivatalos szervező és egyetemi tanító munkásságát mellőzve csupán roppant tudományos opusáról emlékezünk ezúttal. Fináczy a neveléstudomány nagy és útvesztő módjára szerteágazó területének legbiztosabb és legvonzóbb ösvényét választotta: a neveléstörténetet. Itt művei magyar szempontból nagy vacuumot töltöttek be lassanként; s most tudományos pályája fordulópontján eldicsekedhetik — ha dicsekedni tudna — azzal, amivel kevés tudós: sikerült elvégeznie mindazt, amit tudományos célul önmagának kitűzött.

Megírta az ókori, a középkori, a renaissance és az újkori neveléstörténetét, külön tanulmányt írt a francia középiskolák multjáról és jelenéről és egy kétkötetes művet a magyar nevelésügy klasszikus koráról: Mária Terézia nevelési reformjairól. E művei mindenkít meggyőzhettek arról, hogy Fináczy vérbeli történész, aki nemcsak adatot közöl, hanem a kor levegőjét meleg intuícióval ragadja meg és például nem ismerék a magyar tudományos teremtésben még egy munkát, mely oly festői módon és oly mélyen elvezetné az olvasót a középkor világába, mint az ő középkori kötete. Filológus humanista lelke és opusa tömören fejezi ki a békebeli magyar humanizmus eszményét, mely bizonyos új eszmények következtében napjainkban erős megpróbáltatásoknak van kitéve.

Eckhardt Sándor.

Színházi szemle.

Henri René Lenormand Franciaországban már régebben az arrivált írók közé számít, honfitársai közül többen — a minap nálunk járt Fortunat Strowski is — a mai dráma legkomolyabb tehetségét látják benne. Budapesten a kisebb színpadok már megszólaltatták, *Számumja* keltett is